

კანონის უზენაესობის როლი საკონსტიტუციო სამართლის განვითარებაში

1. გლობალიზაცია და კონსტიტუციონალიზაცია

თანამედროვე სამართალში ორი მთავარი ტენდენცია არსებობს: გლობალიზაცია და კონსტიტუციონალიზაცია.

მთელი მსოფლიოს მასშტაბით პოლიტიკის, ეკონომიკის, უსაფრთხოების, გარემოს დაცვის, ტექნოლოგიისა და ა.შ. მჭიდრო ურთიერთკავშირმა სუვერენული სახელმწიფოს ღიაობას შეუწყო ხელი. სახელმწიფო, რომელიც მანამდე კარჩაკეტილი იყო, ახლა გახსნილია. „ღია სახელმწიფოებრიობა“¹ მისი ახალი მახასიათებელია. სუვერენიტეტმა განსაკუთრებულობის ეფექტი დაკარგა, მეტად ფარდობითი ხასიათი შეიძინა და თითქმის უარი თქვა თავისი ქვეყნის ფუნქციის შესრულებაზე. კანონმა პასუხი უნდა გასცეს ამ მოვლენას. შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობის (სამართლის) ინტერნაციონალიზაციისათვის უკვე გადაიდგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები, კონკრეტულად კი საკონსტიტუციო სამართლის სფეროში. ევროკავშირი ამ ინტერნაციონალიზაციის იმ მნიშვნელოვან ნიმუშს წარმოადგენს, რომელსაც ერთგვარი ზესახელმწიფოებრიობაც კი ახასიათებს².

ეს ტრანსნაციონალური კავშირი თავის არსენალში სახელმწიფო სტრუქტურის სხვადასხვა ინსტრუმენტებსა და მექანიზმებს მოიცავს. სამინაო საკითხები საკმაოდ გავერობულებულია და ეს ამკარად განაპირობებს სახელმწიფო სტრუქტურიდან ტრანსნაციონალურ სტრუქტურაზე ფუნქციონალურ გადასაცვლებას.

¹ იხ. Karl-Peter, Sommermann, Offene Staatlichkeit: Deutschland, in: Armin von Bogdandy/Pedro Cruz Villalón/Peter M. Huber (eds.), Handbuch Ius Publicum Europaeum, vol. 2. Offene Staatlichkeit – Wissenschaft vom Verfassungsrecht, Heidelberg 2008, გვ. 3-35.

² Determined by the basic decision of the European Court of Justice (ECJ) in the case Costa/ENEL 6/64, Rep. 1964, 1253.

თანამედროვე სამართლის განვითარებაში მეორე უმნიშვნელოვანეს მოვლენას კონსტიტუციონალიზაცია წარმოადგენს, რომელიც შიდასახელმწიფოებრივ და საგარეო, საერთაშორისო სამართალთან დაცვირებულ განზომილებებში მოიხზრება³.

კონსტიტუციონალიზაციის შიდასახელმწიფოებრივ განზომილებას სხვადასხვა ასპექტები გააჩნია. პირველ რიგში, ტერმინი „კონსტიტუციონალიზმი“ სხვადასხვანაირად შეიძლება გავიგოთ. მისი ყველაზე ძლიერი ფორმა თავად ახალი კონსტიტუციის შექმნაა. ნაკლებად მნიშვნელოვან, მაგრამ ბევრ ქვეყანაში ხშირად გამოყენებად ფორმას არსებული კონსტიტუციის ფორმალური სახეცვლილება წარმოადგენს. საკონსტიტუციო რეფორმა, რომელიც რეგულარულად მოითხოვს კონკრეტული პირობების დაკმაყოფილებას, როგორცაა კვალიფიციური უმრავლესობა პარლამენტში და/ან რეფერენდუმი.

უფრო მეტიც, კონსტიტუციონალიზმი ყველაზე ეფექტურად და სისტემატურად კონსტიტუციურ ინტერპრეტაციას იყენებს, რომლის საშუალებითაც ხდება საკონსტიტუციო ტექსტის ადაპტირება მთავარ სოციალურ ცვლილებებთან, იმის გათვალისწინებით, რომ კონსტიტუცია „ცოცხალი ინსტრუმენტი“⁴, რომელიც უამთავლას მიჰყვება, მაგრამ ნებისმიერ მომენტში ადეკვატური უნდა იყოს. ასე რომ ადაპტაცია ინტერპრეტაციის საშუალებით სავალდებულოა (აუცილებელია). თუკი ადაპტაციის ამგვარი ხერხი აძლიერებს მოცემული ტექსტის საკონსტიტუციო ზეგავლენას კონსტიტუციური იდეების გამდიდრებითა და განმტკიცებით, სწორედ ეს წარმოადგენს კონსტიტუციონალიზაციის ფორმას ინტერპრეტაციის საშუალებით.

იგივე შეიძლება ითქვას იმ შემთხვევაშიც, თუკი ჩვეულებრივი კანონის ადაპტირება ხდება „კონსტიტუციის თანახმად“, რაც გულისხმობს იმას, რომ კონსტიტუციური ცნებები ჩვეულებრივი კანონმდებლობის საშუალებით გადმოიცემა და ხორციელდება. ამგვარად, კონსტიტუციური იდეები აღწევს პარლამენტის მიერ შექმნილი კანონის სფეროებში და ავსებს მას, რაც აგრეთვე კონსტიტუციონალიზაციის პროცესს წარმოადგენს.

კონსტიტუციონალიზმი ასევე აღწევს საერთაშორისო და სუპრანაციონალურ (ზესახელმწიფოებრივ) კანონში. ამის დამადასტურებელ მნიშვნელოვან მაგალითებს წარმოადგენს მოსამართლეების მიერ კანონის უზენაესობის დაუწერელი ფუნდამენტალური უფლებებისა და საფუძვლების შექმნა ევროპული თანამეგობრობისა და ევროკავშირის მართლწესრიგში (სამართლებრივ ნორმებში)⁵. სასამართლო პრაქტიკის საფუძველზე შექმნილმა (პრეცედენტულმა) კონსტიტუციონალიზაციის პროცესმა ფუნქციურად დაუდო სათავე ამ საკითხებში წერილობითი საკონსტიტუციო ტექსტის წარმოქმნას.

კონსტიტუციონალიზაციის პროცესები ასევე ნათლად ჩანს ტრადიციულ საერთაშორისო სამართალში. *jus cogens* -ის ევოლუცია, როგორც იმპერატიული ნორმების პრინციპებისა, რომელთაც ვერანაირად ვერ აუვლის გვერდს სახელმწიფოს უზენაესი ძალაუფლება, სწორედ ასეთ პროცესს შეგვიძლია მივაკუთვნოთ. ადამიანის უფლებები, სამხედრო ძალის გამოყენების აკრძალვა და საერთაშორისო საზოგადოება

³ იხ. Rainer Arnold, *The External Dimension of Rule of Law, Essays in Honour of Giuseppe De Vergottini*, 2015 (ნაბეჭდი).

⁴ იხ. Luzius Wildhaber, *The European Court of Human Rights in action*, <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2004/4.pdf>.

⁵ იხ. e.g. ECJ in the Hauer case 44/79, Rep.1979, 3727.

დოებისთვის სხვა არსებითი მნიშვნელობის მქონე პრინციპები გვიჩვენებს საერთაშორისო სამართლის, როგორც უზენაეს ძალაუფლებაზე დაფუძნებული ჰორიზონტალური კოორდინირების სისტემის ეტაპობრივ ტრანსფორმაციას ვერტიკალურ პრინციპებზე დაფუძნებულ სამართლებრივ ნორმებზე⁶. ასეთი ტრანსფორმაცია კონსტიტუციონალიზაციის პროცესთან ერთად მიმდინარეობს.

კონსტიტუციონალიზაციის ყველაზე ძლიერი ფორმა ახალი კონსტიტუციების შექმნაა. სწორედ ეს პროცესი დაიწყო ახლად ჩამოყალიბებული დემოკრატიული ქვეყნების უმრავლესობაში, კომუნისტური ბლოკის დაშლის შემდეგ. ეს პროცესი ასევე არსებული კონსტიტუციების „სრულ გადასინჯვას“ მოიცავს, როგორც ეს მოხდა შვეიცარიაში 1999 წელს (ახალი კონსტიტუცია 2000 წლიდან ამოქმედდა)⁷, ავსტრიაში განხორციელებულმა კონსტიტუციის ფუნდამენტურმა ცვლილებებმა⁸ არსებული კონსტიტუციის ძირითად პრინციპებზე მოახდინეს ზეგავლენა.

როგორც უკვე აღინიშნა, შიდასახელმწიფოებრივი კონსტიტუციონალიზაციის მეორე ასპექტი ახალი კონსტიტუციის შექმნაში კი არ მდგომარეობს, არამედ არსებული კონსტიტუციის რეფორმირებაში (თუკი ის არ შედის „სრული გადასინჯვის“ კატეგორიაში), რათა უფრო ქმედითი გავხადოთ ან რაიმე მნიშვნელოვანი საკითხი დავამატოთ. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ კონსტიტუციის ტექსტში ინდივიდუალური საკონსტიტუციო სარჩელის შემოღება, როგორც ეს თურქეთში ხდება⁹. ეს რეფორმები კონსტიტუციის კონკრეტული დებულებების თანახმად უნდა განხორციელდეს.

უკვე აღვნიშნეთ, რომ არსებობს საკონსტიტუციო იურისდიქციით განსაზღვრული ფუნქციური კონსტიტუციონალიზაციის ფორმა. მოსამართლეების მიერ საკონსტიტუციო ტექსტის ინტერპრეტაცია საკონსტიტუციო სამართლის შემდგომი განვითარებისთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია. მაგალითად, გერმანული საკონსტიტუციო სასამართლოს იურისპრუდენცია პიროვნების უფლებებთან დაკავშირებით, რომელიც ადამიანის ღირსებისა და პიროვნების თავისუფალი გადაადგილების გარანტიებს ეფუძნება (2.1 მუხლები გერმანიის ძირითადი კანონის 1.1 მუხლებთან შესაბამისობაში)¹⁰. ამ კონტექსტში ჩვენ ასევე შეიძლება განვიხილოთ საკონსტიტუციო სამართლის იურისპრუდენციის სტრუქტურები სხვა ევროპულ ქვეყნებში.

კონსტიტუციონალიზმის შემდეგი ასპექტი წარმოადგენს იმ გადაწყვეტ ფაქტორს, რასაც სამართალი, კონკრეტულად კი საკონსტიტუციო სამართალი ახდენს საზოგადოებაზე. საკონსტიტუციო სამართლის იდეებისა და ცნებების ინტერნალიზაცია ქვეყნის ძირითად საკონსტიტუციო სტრუქტურებთან და ღირებულებებთან იდენტიფიცირებულ საზოგადოებაში უნდა მოხდეს.

კონსტიტუციონალიზმი უბრალო ფორმალობა იქნებოდა და მეტი არაფერი, პიროვნებების მხარდაჭერით რომ არ სარგებლობდეს. საკონსტიტუციო სამართლის საბოლოო მიზანი მხოლოდ საჯარო ძალაუფლების განხორციელებაზე საზღვრების დაწესება კი არა, საზოგადოებისთვის ისეთი კურსის

⁶ ტექსტი ინგლისურად <http://www.admin.ch/ch/e/rs/1/101.en.pdf>.

⁷ იხ. Arnold Koller, Verfassungserneuerung in alten Demokratien, www.humboldt.hu/HN24/28_35.pdf.

⁸ Art.44.3BVG: <https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Dokumentnummer=NOR40045767>.

⁹ იხ. Erdal Tercan, The Individual Application in Turkish Law, 2015

¹⁰ იხ. Friedhelm Hufen, Staatsrecht II. Grundrechte, მე-3 გამოც., 2011, §11.

დასახვა, რომელსაც თითოეული ადამიანი განახორციელებს ცხოვრებაში, რაც იმას მოწმობს, რომ კანონის ყველა დარგი კონსტიტუციონალიზებულია და ყველანი ერთად „ქვეყნის უზენაეს კანონს“ – კონსტიტუციას ექვემდებარებიან.

საზოგადოებამ უნდა იცოდეს საკონსტიტუციო შესაძლებლობები, ძირითადი უფლებები და სამართალ-წარმოების საშუალებები, რომლებიც სახელმწიფოს მხრიდან ძალის გადამეტების შემთხვევაში, საზოგადოების თითოეულ წევრს გააჩნია. საზოგადოებამ პატივი უნდა სცეს, მიიღოს და რეალურ ცხოვრებაში გამოიყენოს საკონსტიტუციო სამართალი, რადგან სამართლებრივი ნორმის უმაღლესი ღირებულებები საზოგადოების საქმიანობის იდეოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს. საკონსტიტუციო სამართალი დასაბამს აძლევს პიროვნებასთან იდენტიფიცირების პროცესს და არსებითი წვლილი შეაქვს საზოგადოების ინტეგრირების პროცესში.

კონსტიტუციონალიზმი კანონის უზენაესობის დამყარებას გულისხმობს. კონსტიტუცია კანონის მთავარი გამოხატულებაა. კონსტიტუციის უპირატესობის აღიარება კანონის ყველა სხვა დარგებზე წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს კანონის უზენაესობის განვითარების პროცესში.

კონსტიტუციონალიზაციის გარე (ობიექტურად არსებულ) განზომილებას ორმაგი მნიშვნელობა აქვს. პირველ რიგში, ეს კონსტიტუციაში არსებულ დებულებებს ეხება, რომლებიც სახელმწიფოსა და საერთაშორისო საზოგადოების ურთიერთობას არეგულირებს. კონკრეტულად კი, კონსტიტუცია განვითარებად, თუ როგორ უნდა წარმოვადგინოთ საერთაშორისო შეთანხმებები საშინაო სამართლებრივ ნორმებად, პირდაპირი მიღებით თუ ტრანსფორმაციის გზით¹¹. თანამედროვე მიდგომით, ეროვნული ინსტიტუციები საერთაშორისო შეთანხმებებს პირდაპირი გზით იყენებენ, რაც ნიშნავს, „მიიღო“ ისინი შიდა სამართლებრივი ნორმის ფარგლებში, საშინაო სამართლად გარდაქმნის გარეშე. საერთაშორისო შეთანხმებების მიღებისა და შეთვისების ამგვარი კონცეფცია ხშირ შემთხვევაში ამ შეთანხმებების ეროვნულ კანონმდებლობასთან უპირატესობას უკავშირდება. ეს ყველაფერი განაპირობებს შორს მიმავალ პრაქტიკულ შედეგებს, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვეულებრივმა მოსამართლეებმა კონფლიქტის დროს საერთაშორისო შეთანხმება უნდა გამოიყენონ და არა შიდა კანონმდებლობა. ევროპის უმეტეს ქვეყნებში ეს სისტემა მოქმედებს, ხოლო ზოგიერთი ქვეყნები, როგორცაა გერმანია, საერთაშორისო შეთანხმებებს შიდა გერმანულ კანონად გარდაქმნის. კონსტიტუციონალიზაციის პროცესი კონკრეტულად შეიძლება დავინახოთ ტრანსფორმაციის სისტემების რეფორმებში, რომლებიც მათ მონისტურ, მიმღებ სისტემებად აქცევენ, როგორც ეს მოხდა იტალიაში 2001 წელს¹².

რაც შეეხება ზოგად საერთაშორისო სამართლის ნორმებს, უნივერსალურ ჩვეულებით სამართალს ან ზოგად პრინციპებს, კონსტიტუციები რეგულარულად ცხადყოფენ, რომ ამ ტიპის საერთაშორისო სამართალი პირდაპირ ესადაგება შიდა სამართლებრივი ნორმის ფარგლებს და კანონმდებლობაზე მაღლა დგას. მიუხედავად იმისა, რომ გერმანიაში შეთანხმებების მიმართ დუალისტური დამოკიდებულებაა,

¹¹ მისაღები მოდელი, რომელიც დღესდღეობით ყველაზე მეტად არის გავრცელებული. იხ. მაგ., პოლონეთის კონსტიტუციის 91-ე მუხლი, ჩეხეთის კონსტიტუციის მე-10 მუხლი, ბულგარეთის კონსტიტუციის 5.4 მუხლი ან საფრანგეთის კონსტიტუციის 55-ე მუხლი და ტრანსფორმაციის მოდელისთვის გერმანიის კონსტიტუციის 59.2 მუხლი.

¹² Gazzetta Ufficiale n. 248 del 24 ottobre 2001; აგრეთვე იხ. Giuseppe Bianchi, L'efficacia dei trattati internazionali alla luce dell'art. 117, c. 1 della Costituzione, <http://www.altalex.com/index.php?idnot=40084>.

ზოგადი საერთაშორისო სამართალი მიღებულია როგორც საერთაშორისო სამართლის პირდაპირი წყარო, რომელიც თავად კანონმდებელსაც ანგარიშვალდებულს ხდის¹³.

ამ კონტექსტიდან გამომდინარე, ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ საკონსტიტუციო სამართლის კონსტიტუციონალიზაციის პროცესი თვალნათლივ გამოიხატება მის ინტერპრეტაციაში. საკონსტიტუციო სასამართლომ შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის, თვით შიდა საკონსტიტუციო სამართლის ინტერპრეტაციის მეთოდი, საერთაშორისო სამართალთან შესაბამისობაში განავითარა¹⁴, ევროკავშირი კი, ევროკავშირის კანონმდებლობასთან შესაბამისობაში¹⁵. ეს ყველაფერი „ღია სახელმწიფოებრიობის“ შედეგს წარმოადგენს: ევროპული და უნივერსალური კონსტიტუციონალიზმის ახალი, მძლავრი ტენდენცია, რომელმაც ეროვნული სუვერენიტეტობის შორსმიმავალ რელატივიზაციამდე მიგვიყვანა.

კონსტიტუციონალიზაციის გარე განზომილების მეორე მნიშვნელობა ის ფენომენია, რომელიც საერთაშორისო საზოგადოების ელემენტებშიც კი ვრცელდება და რომელიც ადრე მხოლოდ ეროვნულ საკონსტიტუციო სამართალში იყო ცნობილი: ფუნდამენტური უფლებები, კანონის უზენაესობის ასპექტები, ძირითადი პრინციპები, როგორცაა მშვიდობის პრინციპი და სამხედრო ძალის გამოყენება საერთაშორისო ურთიერთობის იარაღად და ა.შ. ამ კონტექსტში ჩვენ შეგვიძლია განვასხვაოთ ფორმალური და არსებითი კონსტიტუციონალიზაციის პროცესი. რეალური ღირებულებების წარმოქმნა, რომელიც აკანონებს *ius cogens* (საერთაშორისო სამართლის იმპერატიულ ნორმებს), ამ პროცესის მთავარ ფორმალურ ასპექტს წარმოადგენს; საერთაშორისო სამართალი, რომელიც თავისი ბუნებით კოორდინირებულია და ძირითადად ეროვნულ სუვერენიტეტზე და თანასწორობაზე დაფუძნებული, ზოგიერთ სფეროში/დარგში ჰორიზონტალურიდან ვერტიკალურ სამართლებრივ ურთიერთობებში გადადის. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ამ სფეროებში დადგენილ ღირებულებებს საერთაშორისო სამართლის საკითხების ჰორიზონტალური კოორდინაცია ვერანაირად ვერ დააკნინებს. ასეთ სფეროებში/დარგებში არსებული იერარქია კანონმდებლობასა და კონსტიტუციას შორის არსებული ურთიერთობის მსგავსია. ფორმალური კონსტიტუციონალიზმის ეს ასპექტი იმ ელემენტებით შეივსო, რომლებიც ეროვნული კონსტიტუციური კონცეფციიდან გამომდინარეობენ. ამის შესახებ ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ ზემოთ. შეიძლება ითქვას, რომ, რაც უფრო მეტი ინდივიდუალურ საკითხებთან დაკავშირებული ელემენტები იქნება გარანტირებული არა მარტო ეროვნულ კონსტიტუციაში, არამედ საერთაშორისო სამართლის დონეზეც, მით მეტი საერთაშორისო სამართალი გაივლის კონსტიტუციონალიზმის პროცესს.

2. კანონის უზენაესობა კონსტიტუციონალიზმის არს წარმოადგენს

კანონის უზენაესობა კონსტიტუციის საფუძველს, საკონსტიტუციო სამართლის Grundnorm-ს (ძირითად ნორმას) წარმოადგენს. კანონის უზენაესობა საჯარო ძალაუფლების კანონთან შესაბამისობას გულისხმობს. კანონი საკონსტიტუციო სამართლისა და კანონმდებლობის ერთობლიობაა. ორივე მათგანი კი პოლიტიკის ნაყოფია, რამეთუ წინასწარდაგეგმილი ქმედებით საზოგადოებაზე ზემოქმედების სასურ-

¹³ იხ. გერმანიის ძირითადი კანონის 25-ე მუხლი.

¹⁴ იხ. გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლო, ტომი 123, 267, http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html/340.

¹⁵ http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html/241.

ველ შედეგს აღწევს. კონსტიტუცია ხალხის კეთილი ნების გამოხატულებაა, ინსტიტუციონალური სისტემისა და ღირებულებათა დადგენის გზით ძირითადი სამართლებრივი წესრიგის დასამყარებლად. თუკი პოლიტიკა „პოლისის“, საზოგადოების კეთილდღეობისთვის იღვეის, საზოგადოების აქტიურობა ძირითადი სამართლებრივი წესრიგის შესაქმნელად, თავისი ბუნებით, პოლიტიკურ ხასიათს ატარებს. კონსტიტუციის შექმნა დემოკრატიისკენ გადადგმული პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაბიჯია, რომელიც ხალხის დამოუკიდებლობას ემსახურება. კანონმდებლობა ხალხის კონკრეტულ ნებას პარლამენტში მათ მიერვე არჩეული წარმომადგენლების საშუალებით გამოხატავს, რის შედეგადაც პოლიტიკური ქმედება კანონის სახეს იღებს. კონსტიტუციით გამოხატული ხალხის მთავარი ნება და კანონმდებლობით გამოხატული ხალხის კონკრეტული ნება ერთმანეთს კი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდნენ, არამედ უნდა ავსებდნენ. დემოკრატიის პრინციპებიდან გამომდინარე, კანონმდებლობა კონსტიტუციას უნდა ერგებოდეს/ექვემდებარებოდეს. ხალხის კონკრეტული ნება ვერ უარყოფს მის ძირითად ნებას¹⁶.

აქედან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ დემოკრატია მოიცავს კანონის უზენაესობას; ორივე პრინციპი ერთ მთელ ორგანიზმს წარმოქმნის. დემოკრატია კანონის უზენაესობის, უფრო ზუსტად კი, საკონსტიტუციო სამართლის უზენაესობის გარეშე „ტოტალიტარული დემოკრატია“ და მეტი არაფერი. „უმრავლესობის ტირანია“ (ალექსის დე ტოკვილი¹⁷) წარმოუდგენელი რამ არის. კანონის უზენაესობა დემოკრატიის გარეშე შეუძლებელია. თუკი ვაღიარებთ, რომ კონსტიტუცია ძირითადი დემოკრატიული აქტია, მაშინ ორივე პრინციპი ერთიმეორის არსებობას ადასტურებს.

დღესდღეობით კანონის უზენაესობა მხოლოდ კანონიერებად ან აღმასრულებელი საქმიანობის კანონმდებლობასთან შესაბამისობად აღარ მოიზრება. უფრო მეტიც, ის კანონმდებლობის კონსტიტუციურობას გამოხატავს¹⁸.

თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში კანონის უზენაესობა ღირებულებებზეა ორიენტირებული. იგი, უდავოდ, ადამიანის ღირსების დაცვას, ავტონომიას და თავისუფლებას მოიცავს. ფუნდამენტური უფლებები კანონის უზენაესობის განუყოფელი ნაწილია.

არსებობს ფორმალური არგუმენტი კანონის უზენაესობასა და ფუნდამენტურ უფლებებს შორის ურთიერთკავშირის მხარდასაჭერად. თუკი კონსტიტუციის უზენაესობა კანონის უზენაესობის მახასიათებელია, პიროვნების დაცვა როგორც კონსტიტუციის პირველყოფილი დასრულებულობა მის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, კანონის უზენაესობის უფრო სიღრმისეულ გაგებას ფუნდამენტური უფლებების როგორც კანონის უზენაესობის განუყოფელი ნაწილის აღიარებამდე მივყავართ. კანონის ფუნქციას ნორმატიული წერიგის დამყარება წარმოადგენს, რომელიც ინდივიდების,

¹⁶ იხ. R. Arnold, Les moyens constitutionnels susceptibles d'assurer la démocratie et de prévenir les changements anticonstitutionnels: la perspective de l'Allemagne (avec des références comparatives à d'autres pays européens), Rafaá Ben Achour (dir.), 2014.

¹⁷ „ამ ფარგლებში ძალაუფლება, რომელიც ამერიკის სასამართლოს გადაეცა საკანონმდებლო აქტის მისაღებად, წარმოადგენს არაკონსტიტუციურ ფორმას, ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი ბარიერისა, რომელიც გამოუგონიათ პოლიტიკური საკანონმდებლო ორგანოების ტირანიის წინააღმდეგ“. დემოკრატია ამერიკაში, წიგნი 1-ლი, თავი V, სახელმწიფოების მდგომარეობის შემოწმების აუცილებლობა. მე-3 ნაწილი, შტატების საკანონმდებლო ხელისუფლება. თარგმნა ჰენრი რივემ. 1831. <https://www.gutenberg.org/files/815/815-h/815-h.htm>.

Power Of The State. Translated by Henry Reeve. 1831. <https://www.gutenberg.org/files/815/815-h/815-h.htm>

¹⁸ იხ. საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს ცნობილი ფორმულირება Déciision n° 85-197 DC du 23 août 1985: «La loi n'exprime la volonté générale que dans le respect de la Constitution».

როგორც საზოგადოების წევრების შვიდობიან თანაცხოვრებას განაპირობებს. უფრო მეტიც, კანონი თავისი ფუნქციით პიროვნების სამსახურში დგას, მის არსებობას უზრუნველყოფს, მის ინტელექტუალურ, ემოციურ, სოციალურ და ა.შ. კეთილდღეობას უწყობს ხელს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კანონი უმთავრესად ანთროპოცენტრულია. აქედან გამომდინარე, კანონის უზენაესობა როგორც არსებითი კონცეფცია, უდავოდ გადაჯაჭვულია პიროვნების დაცულობასთან/დაცვასთან¹⁹.

სამართლიანობა კანონის საშუალებით მყარდება და ძირითადად თანასწორობას ეყრდნობა, მაგრამ არა მარტო მას, იგი მოითხოვს, რომ საჯარო ხელისუფლებამ შექმნას კანონები, რომლებიც თითოეული ინდივიდისთვის ადეკვატური იქნება და ეს მხოლოდ იმას კი არ გულისხმობს, თუ რით არის დავალებული საზოგადოება პიროვნების წინაშე მის მიერ საზოგადოების კეთილდღეობისთვის შეტანილი წვლილისთვის, არამედ იმასაც, რაც პიროვნების ინდივიდუალურობას ეხმიანება. ღირსება, ავტონომია/თვითმართველობის უფლება და თავისუფლება ინდივიდუალობის ის ძირითადი ელემენტებია, რომლებიც კანონმა უნდა დაიცვას და უზრუნველყოს. თუკი სახელმწიფო კანონის უზენაესობით იქნება მართული, მან უნდა დააკმაყოფილოს პიროვნების ინდივიდუალურობასთან დაკავშირებული ყველა მოთხოვნა. კანონის უზენაესობა ამ ღირებულებების უზრუნველყოფის გზად უნდა მოიპოვებოდეს.

აქედან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კანონის უზენაესობა, დემოკრატია და ფუნდამენტური უფლებები ერთ მთლიან, განუყოფელ ფუნქციურ ერთეულს ქმნიან. კანონის უზენაესობის პროგრესი დემოკრატიის და ფუნდამენტური უფლებების დაცვის პროგრესს განაპირობებს და პირიქით. ამიტომ კონსტიტუციონალიზმის განვითარებაში კანონის უზენაესობა მთავარ კრიტერიუმს წარმოადგენს.

3. კანონის უზენაესობა როგორც საერთაშორისო ფენომენი

კანონის უზენაესობა მხოლოდ სახელმწიფოს კონსტიტუციური წყობილების მახასიათებელი არ არის, ის აგრეთვე საერთაშორისო დონის, კერძოდ კი, ევროკავშირის²⁰ და ევროსაბჭოს²¹ სამართლებრივი წყობის განმსაზღვრელი მოვლენაა. გარდა ამისა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სუვერენულ სახელმწიფოებში და საერთაშორისო საზოგადოებაშიც კი, კანონის უზენაესობის როლი სულ უფრო მეტად იზრდება²².

ამ განაცხადს იმ აზრამდე მივყავართ, რომ დღესდღეობით კონსტიტუციონალიზმის მნიშვნელობა სახელმწიფოს სამართლებრივი ნორმებით კი არ უნდა იყოს შეზღუდული, არამედ ტრანსნაციონალურ ორგანიზაციებს უნდა აერთიანებდეს, კონკრეტულად კი, ინტეგრაციის სისტემებში. საყოველთაოდ მიღებული შეხედულებაა, რომ საკონსტიტუციო სამართლის ცნება სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთაც არსებობს. არავითარი სერიოზული მიზეზი არ გაგვაჩნია საიმისოდ, კონსტიტუციისა და საკონსტიტუციო სამართლის ცნებები სუპრანაციონალურ/ზესახელმწიფოებრივ და საერთაშორისო ორგანიზმებამდე რომ არ განვავრცოთ.

¹⁹ იხ. R. Arnold, Constitution and Justice, Essays in Honour of Stanislaw Sagan, in print.

²⁰ იხ. Paul Craig, EU Administrative Law, 2006, გვ. 270-273.

²¹ იხ. Geranne Lautenbach, The Concept of the Rule of Law and the European Court of Human Rights, 2013.

²² იხ. Simon Chesterman, An International Rule of Law? American Journal of Comparative Law, ტომი. 56, გვ. 331-361, 2008; NYU Law School, Public Law Research Paper No. 08-11: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1081738.

ევროპულმა სასამართლომ, თავისი განვითარების ადრეულ ფაზაში, კანონის უზენაესობის ევროპული ინტეგრაციის ელემენტები, ფუნდამენტურ უფლებებთან ერთად, როგორც ევროპული თანამეგობრობის დაუწერელი/პრეცედენტული სამართალი, ძირითადი პრინციპების სახით შეიმუშავა. მოსამართლეებმა, შედარებით-შერჩევითი მეთოდის საფუძველზე, კანონის უზენაესობის უამრავი ასპექტის ფორმულირება მოახდინეს²³.

ამ სასამართლო პრაქტიკამ განაპირობა უწყვეტი ნორმატივიზაციის პროცესი, რაც, საბოლოოდ, ევროკავშირის 1993 წლის ხელშეკრულების 6.2 მუხლში აისახა, ავალდებულებდა რა ევროკავშირის ინსტიტუტებს სასამართლო პრაქტიკის საფუძველზე შექმნილ ძირითად პრინციპებს დამორჩილებოდნენ და შემდგომში კი ევროკავშირის ძირითად უფლებათა ქარტიის შედგენას, რომელიც ევროპის კონსტიტუციაში უნდა შესულიყო, მაგრამ ეს დოკუმენტი/ტექსტი არ დაამტკიცეს. 2009 წელს ახალი ევროკავშირის შექმნასთან ერთად, ქარტია ნორმატიულად სავალდებულო გახდა. ეს ქარტია მხოლოდ ადამიანის უფლებებს კი არ განაპირობებს, არამედ კანონის უზენაესობის ელემენტებს. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს ქარტიის 41-ე მუხლი, რომელიც „კარგი ადმინისტრაციის“ უფლებას მოიცავს, რაც თავისი ბუნებით, კანონის უზენაესობის უფრო ობიექტური გარანტიაა, ვიდრე რეალური ძირითადი უფლება. თუმცა ქარტიამ ეს გარანტია სუბიექტური გახადა და ძირითად უფლებად გარდაქმნა. ასევე უნდა ითქვას, რომ ქარტიის პრეამბულა პირდაპირ კანონის უზენაესობაზე ამახვილებს ყურადღებას და ამით უფლებების დაცვასთან ურთიერთკავშირის დემონსტრირებას ახდენს²⁴.

4. კანონის უზენაესობა სემპლიან პრინციპში. ევროპული “BLOC DE CONSTITUTIONNALITÉ”

რაც შეეხება ევროპის შემდგომ საკონსტიტუციო დოკუმენტს – ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას, აქაც კანონის უზენაესობა ძირითად უფლებებთან ძალიან მჭიდრო კავშირში მოიზრება. ევროკავშირის ქარტია, ისევე როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, ევროპული კონსტიტუციონალიზმის დოკუმენტს წარმოადგენს. ევროპაში მთავარი საკონსტიტუციო სტრუქტურების ანალიზისას არა მარტო დემოკრატიის ძირითადი უფლებების და კანონის უზენაესობის ურთიერთკავშირი უნდა გავითვალისწინოთ, არამედ ევროპული “bloc de constitutionnalité”²⁵-ის არსებობაც. კანონის უზენაესობა ზუსტად ისევეა ინტერნაციონალიზებული, როგორც ძირითადი უფლებების დაცვა.

სამ საკონსტიტუციო დონეს შორის ურთიერთობა ევროპაში – ეროვნული საკონსტიტუციო სამართალი, ევროკავშირის დებულებები ძირითად უფლებებზე და კანონის უზენაესობა, ისევე როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, კანონის უზენაესობის ელემენტებისთვისაც სამდონიან განხილვას საჭიროებს. მაგალითად, პროპორციულობა, რომელიც კანონის უზენაესობის კონცეფციის ყველაზე მნიშვნელოვანი ასპექტია, გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს იურისპრუდენციამ შეიმუშავა,

²³ იხ. ევროპული სასამართლოს საქმე 11/70, Internationale Handelsgesellschaft, Rep.1970, 1126 ECLI:EU:C:1970:114. <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30ddf6c41fb25aeb4f0a8a0da17b59c5eaf3.e34Kaxilc3qMb40Rch0SaxuPbxr0?text=&docid=88063&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&id=933540>.

²⁴ იხ. Margrét Vala Kristjánsdóttir, Good Administration as a Fundamental Right, skemman.is/stream/get/1946/.../a.2013.9.1.12.pdf.

²⁵ ეს ტერმინი ძირითადად საფრანგეთის საკონსტიტუციო სამართლის ორგანოებში გამოიყენება და სხვადასხვა წყაროებს შეიცავს; 1789 წლის დეკლარაცია, რესპუბლიკური კანონებით დადგენილი და აღიარებული პრინციპები 1946 წლის კონსტიტუციის პრეამბულა და 1958 წლის კონსტიტუცია; იხ. Décision no. 71-44 DC du 16 juillet 1971, Rec., p.29. ამ ტერმინით უფრო ზოგადად უნდა იყოს გამოხატული, სხვადასხვა ფუნდამენტურ უფლებათა წყაროები ქმნიან „ფუნქციურ ერთეულს“

რაც მოგვიანებით ევროსაბჭოს/ევროკავშირის ზესახელმწიფოებრივ/სუპრანაციონალურ დონეზე ავიდა და ევროპულმა სასამართლომ მთელ ევროპაში გაავრცელა²⁶.

თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში პროპორციულობას უფრო გლობალური მნიშვნელობა აქვს²⁷. ამ პრინციპის კონცეპტუალური ტრანსნაციონალურობა ნათლად გვიჩვენებს, რომ მისი არსი მხოლოდ ეროვნული თვალთახედვიდან ან სხვა საკონსტიტუციო დონეებზე მყოფი სასამართლოების ინტერპრეტაციით კი არ უნდა დავადგინოთ, არამედ ევროკავშირისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ჩართვასაც საჭიროებს. იგივე მეთოდოლოგია უნდა იქნეს გამოყენებული კანონის უზენაესობის სხვა ასპექტებთან მიმართებაშიც, როგორცაა კანონიერი მოლოდინის დაცვა, რეტროაქტიულობის აკრძალვა, კანონის უსაფრთხოება და ა.შ. მხოლოდ ეროვნული გადმოსახედიდან გაკეთებული, იზოლირებული ინტერპრეტაცია მიუღებელია. მეორე მხრივ, ტრანსნაციონალური სასამართლოების ინტერპრეტაციაშიც, კანონის უზენაესობასა და სხვა საკონსტიტუციო პრინციპებთან მიმართებაში გათვალისწინებული უნდა იქნეს წევრი სახელმწიფო სასამართლოების ინტერპრეტაციები. კონსტიტუციონალიზმი ურთიერთდახმარებასა და პატივისცემაზეა დაფუძნებული²⁸ და სათანადო ყურადღება უნდა მიაქციოს ტრანსნაციონალურობის ფენომენს, კონცეპტუალური უნივერსალიზმის ტენდენციას. მიუხედავად ამისა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სასამართლოების პერსპექტივას თითოეულ დონეზე თავისი კონცეპტუალური მიდგომა აქვს, რომელიც კონკრეტული დონის სამართლებრივ კულტურას შეესაბამება. ეს მიდგომა გარეგანი ფაქტორების ზემოქმედებით კი არ უნდა გაუჩინარდეს, სუბსიდიარულობის მნიშვნელობით უნდა იქნეს შენარჩუნებული²⁹. შინაგანი და გარეგანი მიდგომები, ისეთი კონვენციების ინტერპრეტაციების დროს, როგორცაა ძირითადი უფლებები და კანონის უზენაესობის ელემენტები, ჰარმონიაში უნდა იყვნენ და არ უნდა უგულვებლყოფნით თითოეული მათგანის ძირითადი ცნება.

შეჯამებული შენიშვნები

თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში კანონის უზენაესობა მთავარი კონცეპტუალური ნორმა გახდა. ფუნქციურ ერთეულს იგი დემოკრატიისა და პიროვნული თავისუფლების პრინციპებთან აერთიანებს. კანონის უზენაესობას გააჩნია შიდა და გარე განზომილებები. ეს უკანასკნელი ასპექტი ღია სახელმწიფოებრიობის კორელაციურია.

კანონის უზენაესობა ასევე ზესახელმწიფოებრივ/სუპრანაციონალურ ევროკავშირის სამართლებრივ წყობაში და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ფარგლებში განვითარდა. ეს პროცესი ტრანსნაციონალურ დონეზე ევროპული მასშტაბის კონსტიტუციონალიზაციისთვის მეტად მნიშვნელოვანია და აძლიერებს საკონსტიტუციო სამართლის კონვერგენციის ამჟამინდელ ტენდენციას. როგორც ჩანს, აუცილებელია საკონსტიტუციო საკითხების სრული პერსპექტივის გამოყენება, კონკრეტულად კი ძირითადი უფლებებისა და კანონის უზენაესობის სფეროში, რომელიც პარალელურ კონვენციებს საკონსტიტუციო ერთეულის სხვადასხვა დონეზე მოიპოვებს.

²⁶ იხ. Paul Craig, EU Administrative Law, 2006, გვ. 655-715.

²⁷ R. Arnold, El principio de proporcionalidad en la jurisprudencia del Tribunal Constitucional, together with J.I. Martínez Estay, F. Zuniga Urbina, in: Estudios Constitucionales 2012, Santiago de Chile, გვ. 65-116.

²⁸ იხ. Francis G. Jacobs, Judicial Dialogue and the Cross-Fertilization of Legal Systems: The European Court of Justice, in: <http://www.tilj.org/content/journal/38/num3/Jacobs547.pdf>.

²⁹ R. Arnold, Fundamental Rights Review in Europe: Substitution or Standard Control? In: F. Palermo/G. Poggeschi/G. Rautz/ J. Woelk (eds.), Globalization, Technologies and Legal Revolution, Nomos, 2012, გვ. 189-198.